

УДК 911.3

Малиновська Оксана Юріївна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: osano@yandex.ua

Писаренко Анастасія Анатоліївна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: anastasia.pysarenko@i.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ У РЕГІОНАХ СВІТУ (ЗА ПЕРІОД 2001 – 2013 РР.)

Мета. Метою даної статті виступає дослідження явища «міждержавного конфлікту» в контексті міжнародних відносин, кількісний аналіз та визначення темпів приросту міждержавних конфліктів у регіонах світу впродовж 2001 – 2013 рр.

Методика. При проведенні дослідження було застосовано окремі емпірично-теоретичні методи – аналізу і синтезу, узагальнення та порівняння. Дані методи були використані на початковому і кінцевому етапах досліджень: аналіз і синтез – при збиранні і виокремленні необхідної інформації, узагальнення та порівняння – при проведенні попередніх та прикінцевих висновків. Завдяки методу історичних зрізів було визначено 5 часових проміжків тривалістю три роки кожний з 2001 по 2013 рр. За допомогою математично-статистичного було проведено групування інформації та необхідні розрахунки.

Результати. В результаті дослідження наявні конфлікти станом на 2013 рік було класифіковано за причиною їх виникнення та розподілено за стадіями інтенсивності. Крім того, було встановлено темпи приросту кількості міждержавних конфліктів у регіонах світу. Побудовано графік кривих, що відображають зростання кількості конфліктів у 2001-2013рр. Підведені підсумки стосовно характеристики геополітичної ситуації у світі на основі врахування темпів приросту кількості міждержавних конфліктів у світі.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає, насамперед, у дослідженні темпів приросту міждержавних конфліктів у регіонах світу на 5 історичних зрізах періоду 2001 – 2013 рр.

Практична значимість. Застосування результатів дослідження є можливим у наукових сферах політології, міжнародних відносин, міжнародної конфліктології, регіональної політики та безпосередньо географії. Проведення подальших

систематичних досліджень даної тематики дозволить з більшою точністю визначати так звані «регіони напруженості» та «регіони відносної безпеки», завдяки врахуванню параметрів кількості, інтенсивності і тривалості міждержавних конфліктів в тій чи іншій частині світу.

Ключові слова: міждержавні конфлікти, міжнародні відносини, темп приросту.

УДК 911.3

Малиновская Оксана Юрьевна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: osano@yandex.ua

Писаренко Анастасия Анатольевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: anastasia.pysarenko@i.ua

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ КОНФЛИКТОВ В РЕГИОНАХ МИРА (ЗА ПЕРИОД 2001 – 2013 ГГ.)

Цель. Целью данной статьи выступает исследование явления «межгосударственного конфликта» в контексте международных отношений, количественный анализ и определение темпов прироста межгосударственных конфликтов в регионах мира на протяжении 2001 - 2013 гг.

Методика. При проведении исследования использовались отдельные эмпирически-теоретические методы - анализа и синтеза, обобщения и сравнения. Данные методы были использованы на начальном и конечном этапах исследований: анализ и синтез - при сборе и выделении необходимой информации, обобщения и сравнения - при проведении предварительных и заключительных выводов. Благодаря методу исторических срезов были определены 5 временных промежутков длительностью три года каждый с 2001 по 2013 год. С помощью математико-статистического метода было проведено группировку информации и необходимые расчеты.

Результаты. В результате исследования имеющиеся конфликты по состоянию на 2013 г. были классифицированы по причине их возникновения и распределены по стадиям интенсивности. Кроме того, было установлено темпы прироста количества межгосударственных конфликтов в разных регионах мира. Построен график кривых, отражающих возрастание количества конфликтов в 2001 - 2013 гг. Подведены итоги относительно геополитической ситуации в мире, на основе учета темпов прироста количества межгосударственных конфликтов в мире. Научная новизна.

Научная новизна заключается, прежде всего, в исследовании темпов прироста межгосударственных конфликтов в регионах мира на 5 исторических отрезках периода 2001 – 2013 гг.

Практическая значимость. Применение результатов исследования возможно в научных сферах политологии, международных отношений, международной конфликтологии, региональной политики и непосредственно географии. Проведение дальнейших систематических исследований данной тематики позволит с большей точностью определять так называемые «регионы напряженности» и «регионы относительной безопасности», благодаря учету параметров количества, интенсивности и продолжительности межгосударственных конфликтов в той или иной части мира.

Ключевые слова: межгосударственные конфликты, международные отношения, темп прироста.

UDC 911.3

Malynovska Oksana Yuriyivna,
Candidate of Geography Sciences, Associate
Professor

Pysarenko Anastasiya Anatoliyivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: osano@yandex.ua

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: anastasia.pysarenko@i.ua

RESEARCH OF INTERSTATE CONFLICTS IN REGIONS OF THE WORLD (FOR THE PERIOD 2001 - 2013)

The purpose. The purpose of this article is to study the phenomenon of «inter-state conflict» in the context of international relations, quantitative analysis and determination of growth rates of inter-state conflicts in the regions of the world during the period of years 2001 - 2013.

Methods. Some empirical and theoretical methods were used in the study - analysis and synthesis, generalization and comparison. These methods were used for the initial and final stages of research: analysis and synthesis - in the collection and selection of relevant information, generalization and comparison - during the preliminary and final conclusions. Due to the historical sections method 5 time periods of three years each, from 2001 to 2013, were determined. By means of mathematical and statistical method grouping information and the necessary calculations were held.

The results. The study existing conflicts as of 2013 were classified according to their causes and distributed in stages of intensity. In addition, the growth rate of the number of inter-state conflicts in the regions of the world was determined. Graphs of curves, reflecting the growing number of conflicts in 2001 - 2013, was built. The results refer to the characteristics of the geopolitical situation in the world with due regard to the rate of increase in the number of interstate conflicts in the world. Scientific novelty.

The scientific novelty of the research is primarily to study growth rates of inter-state conflicts in the regions of the world by 5 sections of historic period of 2001 – 2013. Practical significance.

Application of research results is possible to be used in scientific fields of political science, international relations, international conflict studies, regional policy and directly geography. Further systematic study of the subject will more accurately determine the so-called "regions of tension" and "areas of relative safety" because of counting of the number of parameters such as, intensity and duration of interstate conflict in some parts of the world.

Keywords: interstate conflicts, international relations, the growth rate.

Постановка проблеми. Політичній карті світу притаманні постійні динамічні зміни кордонів геополітичного середовища, тому дослідження міжнародних відносин ніколи не втрачають своєї актуальності. Майже завжди причиною таких перетворень виступають міждержавні конфлікти, які так чи інакше можуть провокувати появу нових держав, зміну форми правління існуючих, формування нових адміністративних одиниць, коаліцій держав, перенесення столиць, трансформацію їх назв. Через це, дослідження міждержавних конфліктів у світі, як особливого виду соціально-політичного конфлікту, є важливою складовою сучасної географічної науки. Вивчення проблематики міждержавних конфліктів

дозволяє характеризувати геополітичну ситуацію у світі з практичною метою – збереження миру в системі міжнародних відносин.

Систематичні дослідження цього напрямку нададуть змогу виявляти причини, наслідки, тенденції, розбіжності і подібності у згаслих або існуючих конфліктах, а відтак – і можливість пошуку діючих заходів з їх врегулювання та попередження виникнення нових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 1992 р. Гейдельберзьким університетом проводяться ґрунтовні систематичні дослідження міжнародних конфліктів у світі, які охоплюють визначення інтенсивності, року виникнення та вірогідних причин кожного з представлених конфліктів. Завдяки щорічним публікаціям аналітичного збірнику Conflict Barometer, у розрізі всіх конфліктів світу є можливим виокремлення та регіональний аналіз міждержавних конфліктів за період 2001-2013 рр. Вітчизняні дослідники переважно приділяють увагу вивченню окремих видів міждержавних конфліктів у світі (Стащук Ю.В «Міждержавні прикордонні суперечності як об'єкт вивчення країнознавства») або в окремих його регіонах (Поліщук Костянтин «Міждержавні конфлікти у Південній Америці: причини, еволюція, стратегії врегулювання»). Крім того, значна частина наукової роботи з питань вивчення тематики міждержавних конфліктів проводиться в політичному (Отару Е.П. «Міждержавні конфлікти в Африці на південь від Сахари в середині 70-х – на початку 90-х років: типологія і шляхи врегулювання») та історичному (Поспелов А.С. «Воєнні конфлікти в Азії, Африці й Латинській Америці та мілітаризація країн-учасниць 1975 – 1991 рр.») контекстах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В даній статті міждержавний конфлікт розглядається, як окремий і особливий вид конфлікту в системі міжнародних відносин. Об'єктом дослідження виступають наявні міждержавні конфлікти за період від 2001 до 2013р., а предметом – їх кількісний та регіональний аналіз.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є наступні: 1) характеристика особливостей системи міжнародних відносин; 2) формування поняття «міждержавного конфлікту»; 3) визначення темпів приросту кількості наявних у 2001-2013рр. міждержавних конфліктів за регіонами світу.

Виклад основного матеріалу. Відносний характер соціальних законів, яким підпорядковуються сучасні геополітичні явища та процеси, потребує систематизації існуючих аналітичних матеріалів. В умовах закономірного зростання взаємозалежності світу під впливом революцій в сферах засобів зв'язку, транспорту і комунікацій, відбувається всепоглинаюче постійне взаємопроникнення внутрішньої та зовнішньої політики. Так звана демократизація міжнародних відносин призводить до явищ стандартизації світового господарства, універсалізації в процесах культурного самовизначення народів, та імітації моделей споживання

розвинених держав. В той же час, деякі національні інтереси виступають спільними для багатьох держав, а тому реалізація їх може бути забезпечена лише спільними зусиллями державних об'єднань чи міжнародних організацій.

Поняття міжнародних відносин визначається, як система політичних, економічних, соціальних, культурних, військових, правових та інших зв'язків між державами й народами [5; с. 113]. Однак, термін «міжнародні відносини» є еквівалентом англійського *international relationships*, що був запроваджений в обіг англійським філософом Дж. Бентамом на рубежі XVIII-XIXст. В західних традиціях терміни «нація» та «держава» розуміються, як синоніми. З такої позиції поняття міжнародних та міждержавних відносин варто розглядати як тотожні. Однак, з іншого боку, міждержавні відносини доцільніше розглядати лише як складову частину системи міжнародних відносин, адже вони не охоплюють коло інтересів окремих країн, невизнаних держав та залежних територій, деяких народів та народностей, локальних угруповань, ТНК світу, які завдяки своєму функціонуванню можуть набувати міжнародного значення.

Сучасні міжнародні відносини мають складну внутрішню структуру, центральне формуюче місце належить міждержавним політичним відносинам, що зародились з появою політики, як суспільного явища, та головного політичного інституту – держави. Основною дилемою міждержавних політичних відносин виступає міждержавний конфлікт чи міждержавне співробітництво, які в історичному минулому і нині стають причинами однієї з головних міжнародних проблем – війни та миру. В останній час спеціалісти розглядають і специфічний перехід «міжнародних відносин» на рівень «транснаціональних», якому судилося збутися в найближчому майбутньому, за умов подальшого тенденційного прояву глобалізації у всіх сферах світового господарства [2; с. 14-20].

М.Нікольсоном був сформульований так званий «парадокс участі», притаманний сучасній системі міждержавних відносин. Він полягає в тому, що чим меншими є кількість та ступінь різнорідності учасників міжнародних взаємодій, тим більш впорядкованою є система міжнародних відносин та більш передбачувані дії окремих учасників та їх наслідки. Якщо ж міжнародні відносини поповнюються все новими й новими учасниками, то прогнозування, а відповідно й здійснення ефективних дій стають все більш важчими [3; с.17].

В той же час, система міжнародних відносин має децентралізований характер. Якщо всередині держави є загальнодержавний центр прийняття рішень, яким виступає система владних органів, то в міжнародних відносинах таких керівних центрів, діяльність яких ґрунтувалася б на пануванні й підкоренні, немає [5; с. 113].

Загальноновизнано, що суверенна держава може й зобов'язана захищати свої національні інтереси. Разом із тим, держава має добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання: не втручатися у

внутрішні справи інших держав, поважати права людини, утримуватися від застосування сили й будь-яких форм агресії (воєнної, економічної, інформаційної та ін.) Саме національні інтереси – як такі, що наслідують або поставлені за мету бути досягнутими державою – стають головною причиною міждержавних конфліктів.

Успіх чи невдача політики із захисту національних інтересів залежить багато в чому від силового потенціалу держави. Традиційні елементи сили (силового впливу) держави детермінуються територією та її геополітичним положенням, населенням (його кількісними та якісними характеристиками), наявністю ресурсів, рівнем розвитку господарства та вправністю управлінців. Водночас доводиться рахуватися з дією чинників розвитку світового господарства, станом міжнародних відносин, сприянням або протидією інших держав, які захищають, відповідно, власні національні інтереси [6; с.108 – 109].

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) являє собою своєрідне «зіткнення» двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів в умовах протидії. Суб'єктами конфлікту можуть виступати індивіди, малі й великі групи людей, їхні різноманітні організації [1; с. 142].

Виникаючи як зіткнення передусім економічних інтересів соціальних спільностей, соціальні конфлікти обов'язково охоплюють сферу реалізації політичної влади, політики; набуваючи політичного характеру, вони проявляються як соціально-політичні конфлікти. Але не завжди лише «зіткнення сил» призводить до формування конфлікту. Поштовхом для цього можуть бути або несумісні, або взаємовиключні цілі в національних інтересах держав [4].

Поняття «міждержавного конфлікту» можна цілковито визначати, як особливий соціально-політичний конфлікт. На відміну від поняття міжнародного конфлікту, дане поняття є вужчим, насамперед, через те, що не охоплює коло національних конфліктів. Суб'єктами міждержавного конфлікту виступають: держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації, організаційно оформлені суспільно-політичні сили, регіональні інтеграційні угруповання світу. Його характерною особливістю є наявність у якості конфліктуючих сторін двох або більше держав.

Стадіями будь-якого міжнародного конфлікту в контексті досліджень Гейдельберзького університету виступають: 1) диспут; 2) ненасильницька криза; 3) криза; 4) обмежена війна; 5) війна [7].

Станом на 2013р. у світі зафіксовано 78 міждержавних конфліктів. Серед них найбільша кількість (21) представлена в регіоні Азії та Океанії. Європа займає другу сходинку за кількістю міждержавних конфліктів у світі (18). В Америці, Суб-Сахарі в Африці, Близькому Сході й країнах Магрибу зафіксовано однакову кількість (по 13). Всі міждержавні конфлікти світу, наявні станом на 2013р., можна класифікувати в

залежності від причин їх виникнення, згрупувавши при цьому у порядку спадання:

- територіальні (26 конфліктів);
- конфлікти комплексної дії факторів (21);
- територіально-ресурсні (15);
- конфлікти за міжнародний вплив (12);
- з ідеологічною складовою (4).

За відносним розподілом міждержавних конфліктів у регіонах світу (рис. 1) спостерігається цікава особливість наближення підсумованого показника до 50%-го рубежу (або ж 39 конфліктів) в Європі, Азії й Океанії та відповідно в Америці, Суб-Сахарі та країнах Близького Сходу й Магрибу. Таким чином, можна умовно розподілити світ на 2 зони з однаковою концентрацією міжнародної конфліктності.

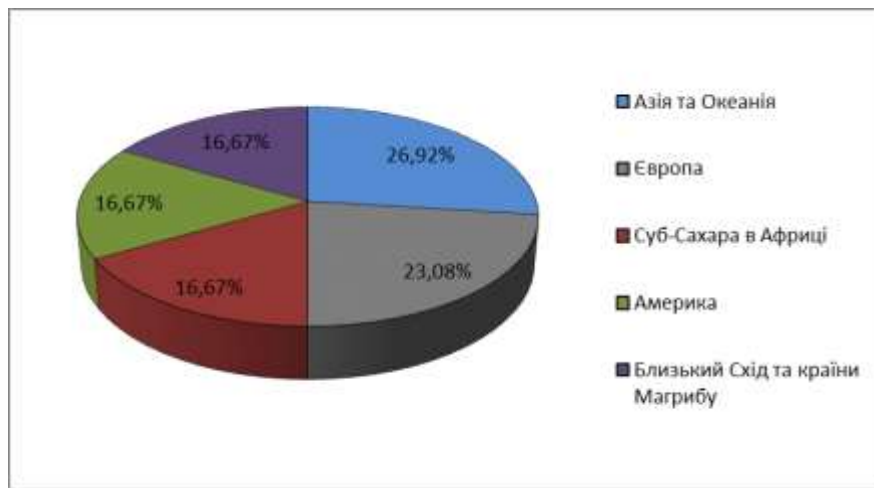

Рис. 1. Відносний розподіл міждержавних конфліктів у регіонах світу (станом на 2013 р.)

За рівнем інтенсивності спостерігається наступний розподіл міждержавних конфліктів у світі: 44 перебувають на стадії диспуту, 23 – на стадії ненасильницької кризи та 11 – на стадії кризи. В порівнянні з 2012 р. інтенсивність 58 міждержавних конфліктів лишилась незмінною, 5-х зросла на 1 пункт, 3-х – на 2 пункти, 10-ти конфліктів – зменшилась на 1 пункт, 2-х – на 2 пункти. Одним із 3 конфліктів, інтенсивність яких зросла на 2 пункти, став новий конфлікт між Гондурасом та Сальвадором. Важливою зміною став перехід конфлікту між Суданом та Південним Суданом з позиції війни – на стадію кризи.

Однак кількість міждержавних конфліктів у світі не є сталою величиною, а навпаки – постійно динамічною з тенденцією до зростання. Таку особливість можна простежити, як у світі загалом, так і в його окремих регіонах (Таблиця 1) впродовж 2001-2013рр.

За формулою середнього абсолютного приросту ($\Delta = \frac{y_n - y_0}{n-1}$, де y_n – кількість конфліктів у 2013р., y_0 – кількість конфліктів у базовому, 2001р. дослідження, n – кількість обраних для дослідження часових зрізів) у

регіонах світу виявлені наступні темпи приросту кількості міждержавних конфліктів: Азія та Океанія – 1,25; Європа – 1; Суб-Сахара в Африці – 1; Америка – 0,75; Близький Схід та країни Магрибу – 0,5. Середньосвітовий показник темпу приросту кількості міждержавних конфліктів становить 4,5 (або ж 1,5 щороку), а середнє значення по регіонам світу складає 0,9. Отримані результати свідчать про те, що через кожні три роки у світі виникає близько 4-5 нових міждержавних конфлікти, або 1 конфлікт в кожному із зазначених вище регіонів.

Таблиця 1.

Кількісний розподіл міждержавних конфліктів у регіонах світу (за період за 2001-2013рр., з кроком 3 роки)

Регіон світу	2001 р.	2004 р.	2007 р.	2010 р.	2013 р.
Європа	14	15	17	17	18
Суб-Сахара в Африці	9	11	12	13	13
Америка	10	10	12	13	13
Аія та Океанія	16	19	20	21	21
Близький Схід та країни Магрибу	11	13	13	13	13
Світ загалом	60	68	74	77	78

З одного боку, показники темпів приросту міждержавних конфліктів не є високими, а відтак і загрозливими. Однак, з іншого боку, варто зважати на те, що кількість міждержавних конфліктів у світі зростає протягом досліджуваного періоду на 18 пунктів, в той час, як завершеними станом на 2013р. є лише 2 конфлікти комплексної дії факторів (між Аргентиною та Іраном, датою початку якого був 1994 р., а також між Руандою та Угандою з 2000 р.). Подібна тенденція свідчить про необхідність прискіпливої уваги світової спільноти до кількісного рівня та стадійності міждержавних конфліктів у світі.

На основі кількісного розподілу було побудовано графік темпів приросту міждержавних конфліктів у визначених 5 регіонах світу (рис. 2). За ним можна спостерігати цікаву особливість – злиття кривих темпів приросту в Америці, Близькому Сході й країнах Магрибу, а також Суб-Сахарі в Африці. Це явище можна пояснити виключно завдяки кількісній тотожності міждержавних конфліктів у даних регіонах, однак, аж ніяк не культурних характеристик. Враховуючи територіальну близькість та подібність цивілізаційного розвитку регіонів Суб-Сахари в Африці та країн Магрибу і Близького Сходу, було проведено перегрупування міждержавних конфліктів у 4 регіони світу.

За новим графіком (рис. 3) можна простежити своєрідну «індивідуальність» розвитку кожної з кривих темпів приросту, а відтак – новий розподіл зон конфліктності. Таким чином, для визначення спільних

ознак і пошуку засобів врегулювання міждержавних конфліктів, надзвичайно важливим є врахування їх регіонального розподілу у світі.

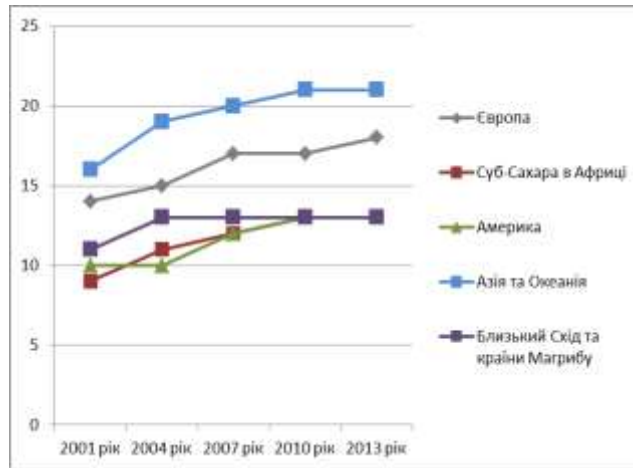

Рис. 2. Криві темпів приросту міждержавних конфліктів у 5 регіонах світу (за 2001-2013рр., з кроком 3 роки)

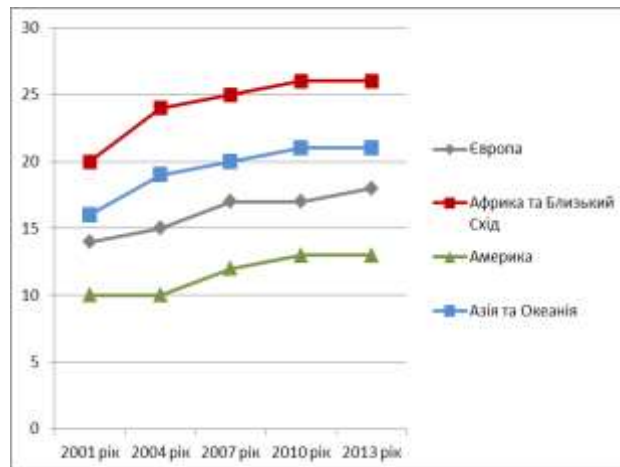

Рис. 3. Криві темпів приросту міждержавних конфліктів у 4 регіонах світу (за 2001-2013рр., з кроком 3 роки)

Висновки. Згідно із зазначеними цілями статті, можна зробити висновки про таке: 1) сучасній системі міжнародних відносин властиві три характерні особливості – складна внутрішня структура із ядром у якості міжнародних політичних відносин, «парадокс участі» і децентралізований характер; 2) міждержавний конфлікт – є особливим видом соціально-політичного зіткнення національних інтересів двох або більше держав світу, який може проявлятися у якості диспуту, кризи або війни між його суб'єктами (безпосередньо держави, міжнародні організації, регіональні інтеграційні угруповання світу та ін.); 3) за визначеними темпами приросту кількості міждержавних конфліктів у регіонах світу найбільший показник визначений в Азії та Океанії, а далі в порядку спадання – Європа, Суб-Сахара в Африці, Америка, Близький Схід та країни Магрибу.

Однак, навіть враховуючи низькі темпи приросту міждержавних конфліктів у світі за період 2001-2013рр. напевно свідчити, що геополітична ситуація в світі є відносно стабільною, не доводиться, адже для її аналізу необхідним є врахування низки інших причин (зокрема, і національних конфліктів). І хоча за проведеними дослідженнями у розрізі міждержавних конфліктів не спостерігається загрозливих для людства міжнародних криз, однак така характеристика є відносно одномоментною у своєму застосуванні (актуальна лише на певному часовому розрізі), адже динаміка розвитку міжнародних і міждержавних відносин визначається подеколи низкою важко прогнозованих і швидко змінних факторів. Важливою, таким чином, постає необхідність у систематичному дослідженні даної тематики.

Список використаних джерел

1. Авер'янов Ю.І. Політологія: Енциклопедичний словник / Заг. ред. і склад. Ю.І. Авер'янов. – М., 1993.
2. Ланцов С.А. Світова політика та міжнародні відносини: Навчальний посібник / Під ред. С.А. Ланцова, В.А. Ачкасова. – СПб.: Санкт-Петербург, 2007. – 448 с.
3. Торкунов А.В. Сучасні міжнародні відносини. Підручник / Під. ред. А.В. Торкунова. — М.: „Російська політична енциклопедія” (РОССПЕН), 1999. — 584 с.
4. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П.П. Шляхтун – К.: Либідь, 2002. – 576 с.
5. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія: Підручник / П. П. Шляхтун. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 472 с.
6. Яценко Б.П. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. для студ. геогр. спец. вищ. навч. зал. / Б.П. Яценко, В.К. Бабарицька. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.
7. Тім Главіон. Конфліктний барометр 2013 / Гейдельберзький Інститут для досліджень міжнародних конфліктів – 2014. – 130 с.

Список использованных источников

1. Аверьянов Ю. И. Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М., 1993.
2. Ланцов С.А. Мировая политика и международные отношения: Учебное пособие / Под ред. С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – СПб.: Питер, 2007. – 448 с.
3. Торкунов А.В. Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А.В. Торкунова. — М.: „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 1999. — 584 с.
4. Шляхтун П. П. Политология (теория и история политической мысли) / П.П. Шляхтун – К.: Лыбедь, 2002. – 576 с.
5. Шляхтун П.П. Политология: история и теория: Учебник / П. П. Шляхтун. — К.: Центр учебной литературы, 2010. — 472 с.
6. Яценко Б.П. Страноведение: основы теории: учеб. пособ. для студ. геогр. спец. высш. учеб. завед. / Б.П. Яценко, В.К. Бабарицкая. – К.: Лыбедь, 2009. – 312 с.
7. Тим Главин. Конфликтный барометр 2013 / Гейдельбергский Институт для исследования международных конфликтов – 2014. – 130 р.

References

1. Averyanov Y.I. Politology: Collegiate Dictionary / Common. Ed. and Comp. Y.I. Averyanov. - M., 1993.
2. Lantsova S.A. World politics and international relations: Textbook / Ed. S.A. Lantsova, V.A. Achkasova. – SPb.: Saint Petersburg, 2007. – 448 p.
3. Torkunov A.V. Modern international relations. Textbook /. Ed. A.V. Torkunov. – M.: "Russian Political Encyclopedia" (ROSSPEN), 1999. – 584 p.

4. Shlyahun P.P. Political Science (Theory and History of Political Science) / P.P. Shlyahun – K .: Lybed, 2002. – 576 p.
5. Shlyahun P.P. Political Science: History and Theory: Tutorial / P.P. Shlyahun. – K .: Center of educational literature, 2010. – 472 p.
6. Yatsenko B.P. Country studies: basic theory for students of geography faculties / B.P. Yatsenko, V.K. Babarytska. – K .: Lybed, 2009. – 312 p.
7. Tim Glawion. Conflict Barometer 2013 / Heidelberg Institute for International Conflict Research – 2014. – 130 p.